

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АВТОРСЬКОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ ПРИ
ПЕРЕКЛАДІ
(НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ ЕДГАРА АЛЛАНА ПО)**

Анна ПІДГОРНА (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядається специфіка передачі особливостей авторського світосприйняття при перекладі художніх творів. Дослідження проводилося на матеріалі готичних оповідань Едгара Аллана По. Було визначено ключові складові (концепти) текстової концептосфери оповідань Е. По, мовні актуалізатори ключових концептів та проілюстровано застосування різноманітних способів перекладу та перекладацьких трансформацій, що сприяють адекватності репрезентації світосприйняття автора.

Ключові слова: художній переклад, концептосфера, концепт, мовний актуалізатор, спосіб перекладу, перекладацька трансформація, адекватність.

The article deals with the specificity of conveying the peculiarities of the author's worldview while translating literary texts. The research was based on Edgar Allan Poe's gothic stories. The research helped to identify the key components (concepts) of E.A. Poe's textual sphere of concepts as well as their language agents of actualization. The article also illustrates the use of various methods of translation and translation transformations which promote the adequacy of the author's worldview reflection.

Key words: literary translation, sphere of concepts, concept, language agent of actualization, method of translation, translation transformation, adequacy.

Переклад художнього твору завжди вважався найскладнішим видом перекладу, адже він передбачає не лише передачу денотативних значень, як, наприклад, у випадку зі спеціальними текстами, а і адекватну та повну передачу всіх конотацій та підтекстів, що мав на увазі автор. Художній переклад твору вимагає відбиття бачення світу очами письменника, що потребує повноцінного розуміння перекладачем всіх схованих змістів та задумів автора. Таким чином, можна сказати, що розуміння та передача змісту художнього твору – це фактично процес взаємодії концептосфер автора та перекладача.

Саме складність об'єкту перекладу передбачає постійну увагу перекладознавчих досліджень до проблеми перекладу художніх текстів. Особливо гостро це питання стало в останні десятиліття, коли розпочалися активні наукові пошуки в сфері лінгвокогнітивістики, дослідницькі знахідки якої безперечно змінюють погляд на процес розуміння та перекладу художнього твору. Так, основні проблеми перекладу художніх текстів розглядалися такими провідними дослідниками, як В. Комісаров, А. Федоров, А. Попович, І. Алексєєва та ін. Вони підкреслювали необхідність передачі ідейно-образної структури оригіналу [2], національного забарвлення [5], рис літературного напрямку [1], згладжування історичної дистанції [4] тощо. Недостатньо дослідженою, однак, все ж таки залишається проблема відтворення особливостей авторського світосприйняття при перекладі художнього твору, що і обумовлює тематику цієї статті та визначає її актуальність.

Отже, метою статті є дослідження специфіки передачі авторського світосприйняття при перекладі художнього твору. Об'єктом дослідження виступають мовні актуалізатори ключових концептів аналізованих англomовних творів, що потребують адекватного перекладу українською. Предметом дослідження, в свою чергу, є безпосередньо способи перекладу цих мовних актуалізаторів, використані перекладачем. Матеріалом дослідження є англomовні готичні оповідання Едгара Аллана По та їх переклади українською.

Говорячи про специфіку світосприйняття будь-якого письменника, що знаходить своє відображення в продуктах його творчості – художніх текстах, ми звертаємось до текстової концептосфери, складовими якої є ієрархічно впорядковані в ній концепти. Мовне пояснення концептів здійснюється через ключові слова і мотиви, які можуть розглядатися і в межах окремого твору, і в контексті всієї творчості письменника. Обсяг цієї статті не дозволяє детально дослідити всі складові елементи текстової концептосфери аналізованих творів, тому ми будемо зосереджуватися лише на ключових концептах, активність яких простежуються майже у кожному оповіданні Едгара По.

У циклі так званих готичних оповідань Едгара По [6] найяскравіше представлені концепти, сформовані на основі власного важкого досвіду письменника. Рання смерть його батьків, молодої дружини та прийомної матері наклала значний відбиток на творчість Едгара По, отримала в його очах вельми огидного образу та стала чи не найбільшим його страхом. Отже, концепт «Death»/«Смерть» дуже ретельно змальований у творах “King Pest”, “The Masque of the Red Death” та “Morella” і є одним із основних елементів концептосфери письменника. Концепт «Fear»/«Страх» також є відбитком пережитих Едгаром По потрясінь та вираженням його особистих страхів, які найчастіше пов’язані зі смертю. Під кінець життя автор страждає від алкоголізму, і сцени пиятики присутні у більшості оповідань цього періоду. Це дозволяє виокремити концепт «Drunkenness»/«Пияцтво» як той, що має для автора велике особисте значення. З дитинства нерівний, поривчастий та ексцентричний характер Едгара По знайшов своє відображення у концепті «Cruelty»/«Жорстокість», яскраво представленого у творах “The Black Cat” та “The Pit and the Pendulum”. Отже, можна з впевненістю сказати, що аналіз показує чітко виражену паралель між індивідуальною концептосферою автора та текстовою концептосферою його творів.

Для створення адекватного перекладу, який був би рівноправним замінником оригіналу і повністю відтворював би концептосферу твору, необхідно зрозуміти та виділити авторську інтенцію та основні мотиви, побачити світ очима письменника (тобто той фрагмент картини світу, який він нам демонструє через свої твори). Іншими словами, необхідно слідувати тенденції збереження мовця у творах. Це стосується усіх жанрів, де індивідуально-авторське бачення світу може впливати на ідеї, які автор викладає, та на образи, які він створює.

Продемонструємо на прикладах та прокоментуємо засоби перекладу мовних актуалізаторів ключових концептів текстового простору готичних оповідань Е. По. Вважаємо, що подібний аналіз надасть можливість успішного використання подібних способів перекладу та трансформацій у подальшій

практиці. Серед найбільш уживаних перекладацьких трансформацій можна виділити конкретизацію, генералізацію, контекстуальну заміну та вилучення або додавання слова. Це свідчить про те, що перекладачі намагалися не тільки якомога повніше передати зміст оригінальних творів, а й не порушити при цьому й норм мови перекладу.

Наведемо та проаналізуємо приклади. Так, використання такої перекладацької трансформації, як конкретизація демонструє різноманіття змістів, що можна досягти з її поміччю:

- метафора «*The Demon of **Disease***», що актуалізує концепт «Death»/«Смерть», при перекладі була підсилена завдяки заміні слова «**disease**» («хвороба») більш актуальним та яскравим варіантом, що й дало «об'ємніший» образ – «Демон **Чорної Моровиці**»;

- іменник «**liqueur**» («алкогольний напій»), що актуалізує концепт «Drunkenness»/«Пияцтво», був перекладений у більш вузькому значенні «**вино**»;

- проте у випадку з фразою «*a huge flagon of **humming-stuff***», що була перекладена як «чималий бутиль **пива**», а не «веселого зілля», перекладач заради уточнення пожертвував певною образністю цього висловлювання.

Розглянемо також приклади **генералізації**, яка використовувалася перекладачем не надто часто і тому не вплинула на форму або зміст оповідання:

- «**blue ruin**» («синя отрута», «блакитна смерть» – джин поганої якості, сивуха) у перекладі звучить як просто «**джин**». У цьому випадку разом із генералізацією відбулася елевація значення вислову, але була втрачена його яскравість;

- «*fearful **scimitar***» у перекладі – «страхотлива **шаблюка**». Тут перекладач використав замість прямого значення слова «**scimitar**» («крива турецька шабля») його більш загальний відповідник – *шаблюка*, до того ж, змінивши форму слова, наділив його негативною конотацією. Таким чином відбувається пейорація значення слова, як і у випадку зі словом «**liquor**»

(«напій, випивка»), яке було перекладене відповідником із більш негативним значенням: *numbo*.

Окрім цих прикладів, пейорація значення мала місце й у інших випадках. *Bilge-water* у перекладі звучить як «трюмна *водиця*», що за змістом оповідання допомагає підкреслити негативне значення цього складного іменника та зневажливе ставлення героїв оповідання до випивки. Фраза «*'humming stuff taken in*» перекладається відповідно до ситуації як «веселе зілля», *що ним я напихався*», яке звучить більш грубо та нечемно.

Також у перекладі спостерігаються випадки **сміслового розвитку**, завдяки якому перекладач надає реченням закінченого вигляду та образності: *her nose ... hung down far below her under lip* – її ніс ... звисав аж за спідню губу **до самого підборіддя**; *the shriek of a damned spirit* – крик грішної душі **в пеклі**; *...such as might have arisen only out of hell, conjointly from the throats of the damned...* – таке могло прориватися тільки з пекла, де волають усі **приречені на вічну муку**.

Речення «*puffy, wheezing, and gouty old man*» – «замучений астмою та подагрою дідок» поєднує в собі одразу чотири трансформації: по-перше, перекладач удається до **вилучення слова** – слова «*puffy*» та «*wheezing*» є тавтологічною парою, бо обидва мають значення «важко дихаючий, що страдає на задишку», по-друге, маємо випадок **контекстуальної заміни**, бо серед словникових відповідників ці слова не мають значення «астматичний», а перекладач, виходячи з контексту, надав цим словам саме такого значення, по-третє, використавши дієприкметник «замучений», перекладач використав прийом **додавання слова** для дотримання норм української мови та підсилення враження від хворобливості персонажу, і, нарешті, змінивши при перекладі прикметники «*puffy*», «*wheezing*» та «*gouty*» на іменники «астма» та «подагра» ми спостерігаємо **заміну слова однієї частини мови на слово іншої частини мови**. Таку ж трансформацію можна спостерігати й у словосполученнях *bitterness of hatred* («люта ненависть»), де іменник «*bitterness*» у перекладі

виступає у формі прикметника «лютий»; *scarlet horror* («жаска багрянця»), де іменник «*horror*» у перекладі переданий прикметником «жаский».

Уваги заслуговують також приклади висловів, що при перекладі набули, або, можна сказати, не втратили образності за допомогою **контекстуальної заміни**: *with entire **deliberation*** – з крижаним серцем; *I quivered not in a **muscle*** – я й **оком** не повів; *in cool blood* – з холодною головою; ***mournful** and terrible engine* – **криваве** і грізне знаряддя; ***agonizing** anxiety* – **гостра** тривога; ***stern** contempt of human torture* – **холодна** зневага до людських мук.

Контекстуальна заміна можна також спостерігати у таких прикладах:

- *steadily down **it** crept* – вниз розмірено сповзав **маятник**. ***It** vibrated within three inches of my bosom!* – **Маятник** коливався вже за три дюйми від моїх грудей! В наведених вище прикладах замість займенника «*it*» перекладач, виходячи з контексту, використовує іменник «маятник», що сприяє кращому розумінню змісту оповідання;

- *in a **new** and **handsome** mahogany coffin* – у **новесенькій, пречудовій** труні червоного дерева;

- *a large and **beautiful** winding-sheet of the finest India lawn* – велике й **прегарне** погребне укривало із щонайтоншого батисту. Використовуючи найвищі ступені прикметників та їх зменшувально-пестливу форму у цих реченнях, перекладач зумів передати інтенцію автора – підкреслити красу труни та погребального укривала, що у контексті оповідання створює сильний емоційний вплив на читача.

Випадки **вилучення слова** перекладачем можна побачити і на таких прикладах:

- *The **Arch** Duchess Ana-Pest* – герцогиня Моро-Виця-Зар-Аза. У цьому випадку заміна титулу «ерцгерцогиня» на нижчий «герцогиня» призводить до певної семантичної втрати, оскільки титул «ерцгерцогиня» вживався лише стосовно принцес королівської крові, а «герцогиня» – це вищий дворянський титул;

- *sound of the drawing of a cork* – *бахкання корку*. Тут вилучення іменника «*sound*» («звук») не призводить до семантичних втрат, отже, не є істотним, як і у випадку з словосполученням *King Pest the First* – *Король Чума*, де у перекладі опущений порядковий чисельник «перший».

Слід також відзначити випадки **додавання слова**:

- «*Black Strap*» – «**ром** з патокою». При перекладі додавання допомагає адекватному розумінню значення назви різновиду рому, оскільки «*black strap*» має декілька зовсім інших значень: 1. *мазут*, 2. сленг. – *кава*, 3. *меласа* – *чорна патока*;

- *Her figure resembled nearly that of the huge puncheon of October beer.* – *Постать її нагадувала величезну **відкриту** діжку жовтневого пива*. Додавання прикметника «відкритий» не змінила значення речення, проте додала певної образності та кумедності вигляду персонажа;

- *starched and ironed shroud* – **свіжо** накрохмалений і **старанно** відпрасований саван. Додавання виділених прислівників підкреслює охайність вбрання та увагу, яку автор приділив його опису.

Серед інших трансформацій, перекладач використовував і **антонімічний переклад**, що можна побачити як на прикладах **негативації** (*loathsome caresses* – **нестерпні** ніжності), так і на прикладах **позитивації** (*depopulated streets* – *опустілі вулиці*; *I felt **no** embarrassment* – я почував себе **спокійнісінько**; *unmeaning despair* – **марний** розпач).

Також слід відзначити й випадки **пермутації** (трансформації перестановки), які ілюструють такі приклади: *wild and ghastly **vivacity*** – до моторошного **живі** й **страхітливі**; ***fury** of a demon* – демон **шаленої люті**; *fiendish **malevolence*** – **лють**, **страшніша** за **диявольську**; ***rage** more than demonical* – **шалена лють**.

Отже, при перекладі мовних засобів, що у певній мірі репрезентують авторське світосприйняття, перекладачами була використана велика кількість трансформацій, які допомогли відтворити майже всі концептуальні особливості оригінального тексту. Перекладацькі заміни були, перш за все, зумовлені

різницею мов та спрямовані на збереження у перекладі сили ключових концептів, що складають основу текстової концептосфери готичних оповідань Е. По. Представлений у статті аналіз мовних засобів репрезентації світобачення письменника та їх перекладів може бути використаний для подальшого дослідження специфіки авторського світосприйняття Е. По, створення відповідних коментарів до його творів, а також для розробки проблематики художнього перекладу взагалі, та перекладу творів Е. По зокрема.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика / И. С. Алексеева. – СПб. : Союз, 2003. – 287 с.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / Владлен Наумович Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
3. По Е. А. Оповідання [Електронний ресурс] / Едгар Аллан По; пер. з англ. Ю. Лісняк, М. Габлевич, О. Мокровольський, О. Фешовець, В. Шовкун, В. Вишневий, Л. Маєвська, В. Носенко, А. Онишко, І. Бояновська, Р. Доценко, М. Сарницький. – Режим доступу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/poe__stories__ua.htm.
4. Попович А. Проблемы художественного перевода / А. Попович. – М.: Высшая школа, 1980. – 199 с.
5. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – М. : Филология три, 2002. – 418 с.
6. Poe E. A. Selected Tales / Edgar Allan Poe. – Croydon : Penguin Books, 1994. – 406 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Підгорна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Запорізького національного технічного університету.

Наукові інтереси: лінгвостилістика, лінгвокогнітивістика, перекладознавство.